

<http://doi.org/10.31861/pytlit2023.108.164>

УДК 821.161.2-94Ключко.09

**МІЖ ПРАВДОЮ ФАКТУ Й ЕГО-ЛІТЕРАТУРОЮ:
МЕМУАРНО-ПУБЛІЦИСТИЧНА «ОДІССЕЯ»
АННИ ФРАНКО-КЛЮЧКО
(ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНА ПОЛІФОНІЯ)**

Наталія Тихолоз

orcid.org/0000-0002-3968-9162

nataliya.tykholog@lnu.edu.ua

*Кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця,
докторантка*

*Кафедра української літератури імені академіка Михайла Возняка
Львівський національний університет імені Івана Франка
Вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

Анотація. Розглянуто мемуарний і художньо-публіцистичний доробок Анни Франко-Ключко (1892–1988), наймолодшої доньки Івана Франка. Мета студії – розкрити творчу індивідуальність авторки як представниці літературної династії Франків. Розвідка базується на історико-документальних розшуках з використанням аналітичного, синтетичного, біографічного, бібліографічного, культурно-історичного, генологічного методів. Новизна дослідження полягає в осмисленні й уведенні до наукового обігу низки мемуарних і публіцистичних текстів Анни Франко-Ключко, які були розпорошені у діаспорній періодиці і довгий час перебували поза увагою дослідників. На підставі аналізу цих текстів зроблено висновки про особливості творчого стилю Анни Франко-Ключко, що позначений високим ступенем автобіографізму, емоційності та образності, домінуванням жанрів нарисів та мемуарів. Тексти Анни Франко-Ключко можна вважати документами творчої і життєвої історії авторки (властиво его-літературою). У своїй сукупності мемуарні і публіцистичні тексти Анни Франко-Ключко складають розлогу історію життя самої авторки: один текст переростає в інший, витворюючи тревелог тривалістю у ціле життя

з нереалізованими мріями і реальними подіями. Джерелом для написання текстів Анни Франко-Ключко слугували чи то спогади про роки, прожиті в Україні, чи то вже події з емігрантського життя авторки, які у цілості репрезентували велику драму покоління, яке зазнало поразки в національно-визвольних змаганнях початку ХХ ст. У психоаналітичному вимірі літературна творчість була для доньки Франка спробою вийти поза межі можливого: спосіб повернутися додому (уявно у мріях, спогадах і фантазіях), коли насправді повернутися туди не могла, коли корабель її життя плыв у протилежну від рідного дому сторону, а душа рвалася додому. Така форма творчого буття стала секретом життєвої довговічності авторки і водночас яскраво відображала трагедію покоління Франкових дітей, життя якого минало на еміграції.

Ключові слова: літературна династія Франків; Анна Франко-Ключко; публіцистика; мемуаристика; еґо-література; еґо-тексти; автобіографізм.

Книга «Іван Франко і його родина» (Франко-Ключко 1956а), що вийшла з-під пера Анни Франко-Ключко ювілейного 1956 року у Торонто, не лише принесла славу авторці як талановитій письменниці і доньці відомого класика. Вона розворушила емоції у душі самої Анни Франко-Ключко і викликала цілу низку супутніх споминів, пов'язаних з її життям. Свого часу, характеризуючи мемуари рідної сестри про батька, Тарас Франко закидав їй, що у них забагато самої Анни та її життя: «Фактично написала спогади про себе, а про батька – на другому плані... <...> ...особиста доля авторки... не мають відношення до теми» (Франко 2015: т. 1, с. 718, 721). Однак саме у цьому і полягав фірмовий стиль Анни Франко – про усе писала крізь призму власної оптики і власного досвіду. Саме тому в її доробку домінують мемуари та нариси. Бо саме ці жанри дозволяли їй залишатися собою у творчості, не приміряючи жодних масок. А сама творчість ставала для Анни формою авторефлексії та психотерапії, якою вона глушила свою велику ностальгію та біль за Україною, котрі з кожним роком, прожитим на чужині, тільки поглиблювалися. Відтак виливала їх на папір. Так, успадкований від батька талант письменниці дозволив їй не збожеволіти від туги і смутку в еміграції. Бо саме писання (писання про своє життя) стало способом повернутися туди, куди

повернутися не могла – таке собі (не)повернення додому: коли думками, за письмовим столом, мандрувала у давні часи свого побуту в Україні, а фізично перебувала на чужині. До того ж час, у який жила і творила, не дозволяв їй часто приїжджати в Україну, яка була оповита колючим дротом тоталітарної радянської системи. Так творчість перетворилася на мемуарний тревелог власним життям. Очевидно, що у цьому полягала її трагедія як емігрантки, замкнутість в україноцентричній системі координат і недостатня інтегрованість у англomовне середовище Нового світу (невипадково нарікала, що не знає добре англійської мови (Гирич і Тихолоз 2022)). «Свою» Україну привезла з собою і плекала її в собі за допомогою мандрівок у минуле.

Рівень присутності авторського я в її текстах настільки високий, що за ним можна легко вималювати фабулу життя самої Анни Франко-Ключко. Головно про своє дитинство і юність Анна розповідала у споминах *«Іван Франко і його родина»* (1956), про шкільні та щасливі дівочі роки писала у *«Листах до товаришки»* (1957) і у мемуарах *«Це була моя вчителька»* (1957), київський період життя кількома штрихами змалювала у нарисах *«Перший сніг»* (1959) та *«Найкращий Великдень»* (1962). А далі, у розлогіх мемуарах *«Одіссея мого життя»* (1959), авторка докладно розповідала про свої мандри у складі Місії червоного хреста, про одруження і мешкання на Закарпатті аж до весни 1939 року. Частково повторюють, доповнюють та увиразнюють закарпатський період життя Анни Франко-Ключко тексти *«На порозі нового життя»* (1959), *«Великдень у Карпатській Україні»* (1957) та *«“Веснівка” і Карпатська Україна»* (1961). Про еміграційні будні і свята на новому континенті довідуємося з подорожніх нарисів *«Поїздка до Вінніпегу»* (1956), *«Там, де плекають українські традиції»* (1956), *«Це було в Чикаго»* (1957), нарисів *«Відхилена маска»* (1957), *«Мадонна»* (1958). Текстуально незаповненою лакуною залишається лише австрійський період життя авторки (між 1939–1949 роками). Хоча, можливо, що це лише питання часу і невдовзі дослідники віднайдуть тексти і про цей етап життя Франкової доньки.

Усі ці мемуари і нариси цінні найперше своєю атмосферою, живим враженням від прожитого і тими емоціями та фактами, які

запам'яталися авторці. Часом Анна Франко-Ключко вдавалася до доволі незвичних форм передачі свого досвіду. Так, 1957 року з-під її пера з'являються *«Листи до товаришки»* (того-таки року вперше опубліковані в газеті української громади в Америці *«Свобода»* (Франко-Ключко 1957с)). Ця публікація, яка довгий час залишилася поза увагою дослідників-франкознавців (уперше републіковано: Тихолоз 2011), відкривала малознані сторінки біографії самої авторки і розповідала про шкільну юність, приятельок і вчителів Франківни.

Спогади написані у формі листів до померлої шкільної товаришки Домініки Фітрик, докладнішу інформацію про яку наразі віднайти не вдалося. Із самих *«Листів до товаришки»* відомо лише, що адресатка після закінчення учительської семінарії *«<...> пішла вчителювати, вийшла заміж. Перебула лихоліття війни, емігрувала»* (Тихолоз 2011: с. 306). ...І померла 5 січня 1954 року. У пам'ять про приятельку Анна Франко-Ключко написала свої мемуари.

Нерідко відхід у вічність людей одного покоління спонукає їхніх живих ровесників замислитись над минущистю власного життя. Адресуючи свої листи товаришці, Анна зізналась: *«Я зачала писати мої спогади не тільки для Тебе, але й для себе <...>»* (Тихолоз 2011: с. 336). Як і вся творчість Анни Франко, *«Листи до товаришки»* позначені ліризмом, задушевністю, інтимністю і щирістю оповіді, ностальгією за юністю, за тими щасливими, але безповоротно втраченими роками, яких уже не вернути. За всіма цими амбівалентними емоціями та барвистими споминами авторки нерідко відсувається на задній план образ адресатки. Мимоволі виникає враження, що ці *«Листи...»* писані самій собі. Писані від листа до листа, так, аби скласти мозаїку споминів, скомпоновану з буднів молодості у гармонійну картину, *«повну світла і тепла»* (Тихолоз 2011: с. 306). Авторка смакує кожну спогадову мить своєї молодості, бо цей текст – це зустріч із самою собою, зустріч зрілої жінки з юністю. *«Листи до товаришки»* – це спосіб заповнити душевну прірву *«поміж далеким минулим і нинішнім»* (Тихолоз 2011: с. 306), подиктований, з одного боку, бажанням затримати у пам'яті якомога довше щасливі миті, насолодитися ними сповна, а з іншого – викликаний глибоким усвідомленням плінності життя.

Ці мемуарні епістоли Анна Ключко присвятила своїм «світлій пам'яті ...учителям і вчителькам, що були невтомними нашими провідниками довгі роки науки в учительській семінарії, виділовій і народній школі», а також своїм «товаришкам, яких я в житті може вже й не стріну, але які стоять перед моїми очима молоді, веселі і задивлені в мінливу райдугу будучого, разом зі мною...» (Тихолоз 2011: с. 336).

Спогади повертають нас у Львів початку ХХ ст., коли вузькими вуличками старого міста ще їздив кінний трамвай, молодь санкувалася на Пелчинській площі і таємно писала любовні листи. Франкова донька докладно описала роки свого навчання у приватній жіночій народній і виділовій школі імені Т. Шевченка, а також в учительській семінарії Руського товариства педагогічного.

«Листи до товаришки» як текст мають значення не лише франкознавче (адже розкривають маловідомі обставини життя родини Івана Франка, навчання й виховання його дітей), але й, ширше, історико-культурне (зокрема, львовознавче), психологічне та педагогічне. Це не лише цінний документ індивідуальної життєтворчої драми Франкової доньки, а й важливий фактологічний матеріал для вивчення історії освіти та українського шкільництва в Галичині. Лектура, методика викладання, релігійне і спортивне виховання, настрої, поведінка і спосіб організації дозвілля тогочасної молоді – усе це дає широкий спектр для роздумів і досліджень нашому сучасникові.

Світлими спогадами про шкільні роки навіяний і мемуарний нарис *«Це була моя вчителька»* (Франко-Ключко 1957d), написаний 1957 року з нагоди десятих роковин від часу смерті Костянтини Малицької (роки життя: 1872–1947). В історію української літератури Малицька увійшла як письменниця і перекладачка під псевдонімами Віра Лебедова, Віра Лужанська, Дністрова Чайка. Її перу належать збірки оповідань для дітей *«Малі герої»* (1899), п'єси *«Під нову зорю»* (1906) та *«Вінок на могилу Тараса Шевченка»* (1914), нариси на педагогічні теми *«Мати»* (1902), *«З трагедій діточих душ»* (1907), вірші, які стали відомими піснями: *«Чом, чом, чом, земле моя»*, *«У Січі, у Січі гуртуємось брати»* та ін. Упродовж 1906–1914 років Костянтина Малицька була редакторка дитячого журналу *«Дзвінок»*. Однак для Анни Франківни вона

найперше запам'яталася як вимоглива і справедлива учителька, яка прищепила їй та її подругам любов до української літератури та рідного слова. Бо ж у 1906–1914 та 1920–1937 роках К. Малицька була учителькою приватної дівочої школи ім. Т. Шевченка у Львові¹. Окремої уваги заслуговує і її громадська робота. 1912 року вона спільно з Марією Білецькою заснувала фонд «На потреби України», що був матеріальною допомогою для УСС 1914 р. Провідна діячка Жіночої громади в Чернівцях і Львові, ініціаторка Жіночої Служби Україні (1941), заступниця голови Світового Союзу Українок К. Малицька була непересічною жінкою, спілкування з якою залишило слід у житті Анни Франко-Ключко.

У своїх мемуарах «Це була моя вчителька» та «Листи до товаришки» Анна Франко-Ключко позитивно відгукувалася про педагогічний хист Малицької, яка «одним махом поставила науку на найвищий щабель».

Її виклади, – згадувала донька Франка, – були серйозні, з них ясніли розуміння і любов до всього, що рідне, і цю любов защепила вона в наші серця на все життя. Під її вмілими пальцями наші душі, немов м'який віск, набирали форми і барви. Ми дістали повне національне освідомлення. Через вивчення історії і літератури українського народу ми усвідомили собі ясно, що ми, як діти цього народу, маємо бути горді з його минувшини, його героїв та геніїв, і це був для нас найдорожчий скарб, який ми винесли зі школи завдяки таким учителям... (Тихолоз 2011: с. 328).

У мемуарному нарисі «Це була моя вчителька» Анна кількома штрихами передала ту атмосферу, що панувала на уроках української літератури у Костянтини Малицької. Строга, вимоглива і справедлива учителька «підходила до предмету з глибоким чуттям і розумінням» (Франко-Ключко 1957d: с. 5–6), навчала своїх учениць не лише читати й аналізувати тексти, а й мислити і висловлювати власну думку, працювати над собою і бути українкою.

---

¹ 29 вересня 2009 року на будинку колишньої школи імені Шевченка на вул. Драгоманова, 12 (колишня Мохнацього) у Львові, що в ній навчалась Анна Франко і у якій працювала Константина Малицька, встановлено меморіальну дошку. Автори меморіальної таблиці: заслужений діяч культури України Любомир Яремчук (скульптор) і професор Василь Каменщик (архітектор).

Абсолютно незаними досі для науковців і широкого загалу залишалися розлогі спогади Анни Франко-Ключко *«Одіссея мого життя»* (Франко-Ключко 1959а). За своїм обсягом вони не поступаються мемуарній книзі *«Іван Франко і його родина»*.

На жаль, мемуари *«Одіссея мого життя»* не вийшли окремим виданням, а загубилися на сторінках тогочасної преси. Друковані вони були впродовж майже цілого 1959 року (а саме з 21 березня до 5 грудня) від номера до номера у канадській щотижневій суспільно-політичній газеті *«Гомін України»*. Ці мемуари є важливим свідченням жінки-очевидиці тих історичних процесів, які відбувалися з українцями в Україні й поза її межами впродовж 1919–1939 років.

Водночас охоплюючи 20-літній період життя Анни Франко-Ключко, текст споминів дає змогу також реконструювати маловідомі сторінки біографії самої авторки. З нього довідуємося про обставини виїзду Франкової доньки з Києва у лютому 1919 року до Німеччини, непростий шлях до Берліна у складі Місії Українського Червоного Хреста, знайомство з майбутнім чоловіком – лікарем Петром Ключком, відвідини брата Петра Франка у Красному, зустріч із Грицем Коссаком та Нусею Нементовською (донькою Уляни Кравченко), одруження у Берліні і зустріч із Асею Шехович, працю у Місії і допомогу подружжя Ключків українським військовополоненим, врешті – повернення в Україну, а саме в село Довге на Закарпатті, що перебувало в той час у складі Чехословацької республіки, а також переслідування і навіть ув'язнення Анни та Петра Ключків за їхню свідому національну позицію.

Попри життєві випробування, які випали на долю подружжя Ключків у 1919–1939 рр., усе ж цей період їхнього життя належав до найщасливіших. Бо ж у цей час вони зустрілися, закохалися, побралися, народили двох синів, активно реалізували себе у праці на благо рідного народу. Були зрілі, повні сили і віри в майбутнє української держави...

Прикметно, що спомини *«Одіссея мого життя»* Анна присвятила своєму чоловікові Петрові Ключку (докладніше про нього див.: Тихолоз 2022). Очевидно, писані вони були до 10-ї річниці від його передчасної смерті, що сталася 22 грудня

у Зальцбургу (Австрія) 1948 року. Пам'ять про свого чоловіка Анна берегла так само ревно, як пам'ять про свого Батька. Зрештою, завдячувала Петрові Ключку не лише тим, що була з ним щасливою, а й тим, що саме він стимулював її до написання споминів про батька «Іван Франко і його родина» і всіляко підтримував розвиток її творчих нахилів як мемуаристки і письменниці.

У споминах «Одіссея мого життя» знаходимо нині, у часі війни з росією, багато суголосних із сьогоднішнім переживанням, які, як ніколи, резонують у душі своєю актуальністю. Можливо, в історичних подіях минулого століття знайдемо для себе відповіді на ті екзистенційні питання і виклики, які стоять перед нами нині. Авторка дуже щиро і відверто ділиться власним, акумульованим упродовж років, досвідом виживання у часі війни та тривалій боротьби за Україну в дуже складних історичних і суспільно-економічних умовах. Емоції українки, що покидає рідний край, психологічний стан емігрантки, повернення на рідну землю, на якій щоразу доводиться виборювати собі право бути українкою... – усе це прожила донька Франка у першій половині ХХ століття. І усе це проживає тепер багато українок і українців знову – у столітті 21-му. Читаючи ці спомини Анни Франко-Ключко, дедалі більше усвідомлюємо, що українсько-російська війна з московією триває не одне століття і щоразу нівечить долі усе нових і нових поколінь...

Мемуари «Одіссея мого життя» доволі розлогі за обсягом. Вони обіймають шість авторських аркушів тексту і складаються з настроєвого спомину-вступу «В лісах Карпатської України» та трьох частин:

- «[I.] З Києва до Берліну»,
- «[II.] З Берліну до Ужгороду»,
- «[III.] З Ужгороду до Відня».

Спомин «В лісах Карпатської України» є такою собі пейзажно-споглядальною замальовкою-розповіддю про полювання на оленя у закарпатському лісі. Це спомин про міцно вкарбований момент щастя на рідній землі, який налаштовує читача на довгу і непросту розповідь про життя авторки, яка розгорнеться вже в трьох наступних частинах.

Події, про які йдеться у першому розділі «З Києва до Берліну»,

випрозорюють обставини виїзду Анни Франко з Києва у лютому 1919 року, а також описують складний шлях до Берліна як урядничка при Місії Червоного Хреста. Подорожні спостереження за людьми та краєвидами помережані розповіддю про знайомство у поїзді з лікарем Петром Ключком. А далі історія кохання Анни і Петра, яке народжувалося під стукіт коліс та мелодії українських пісень.

Одначе, попри цей автобіографічний аспект споминів, розділ «З Києва до Берліну» передає емоційний стан тих українців, які під наступом ворога змушені були покидати рідну землю. Великий біль від страшних картин сплюндрованої України, від «безконечних кривавих жертв і безіменних могил, які виростили по безмежних полях, містах і селах України» (Франко-Ключко 1959а: № 16, с. 3). Тяжке усвідомлення необхідності виїзду і водночас страх перед непевним майбутнім. Щодня «...гинули неповинні люди – жінки і діти, тільки тому, що це були діти українського народу» (Франко-Ключко 1959а: № 18, с. 3). Довга дорога товарним поїздом через міста і села України під свист куль і гул гармат зовні та з великими ризиками заразитися інфекційними хворобами усередині вагонів-«теплушок».

Водночас авторка розповідає і про те, як люди у цих складних воєнних обставинах віднаходили душевну рівновагу у простих буденних речах: у спілкуванні один з одним, у готуванні спільних сніданків та обідів, у скромному сервіруванні «на імпровізованім столику, закритім гарною вишиваною скатертю» (Франко-Ключко 1959а: № 17, с. 3). Усе це вносило хоч дрібку родинного тепла та домашніх звичок у тривожний час. Ліком від неспокійних звісток і напружених нервів ставали вечірні дебати. А ще – пісні, в яких українці знаходили розраду і силу до життя. Усі ці «дрібнички» дозволяли вижити, додавали сили рухатися далі і боротися...

У другій частині спогадів «З Берліну до Ужгороду» Анна Франко-Ключко з гумором розповідала про те, як «купила» собі чоловіка, про скромне весілля далеко від рідних і дому, облаштування свого першого подружнього спільного помешкання, прибраного «килимами і вишивками», про народження первістка та про естетичні враження від відвідин культурних місць Берліна, Гановера, Бауцена, Дрездена, Люнебурга та ін.

У тексті спогадів чимало цікавих фактів про побут українських військовополонених у Німеччині та складні шляхи національного самоусвідомлення українців, багато з яких «про Україну довідалися тільки в часі війни» (Франко-Ключко 1959а: № 22, с. 3). Через міжособистісні контакти, дискусії та культурні події поволі приходило усвідомлення власної ідентичності. «Ми також українці з України», але «ми ніколи не думали, щоб інтелігенти говорили по-українському. Ми були переконані, що українська мова – це мова мужиків і прислуги...» (Франко-Ключко 1959а: № 26, с. 3) – так у діалозі українців з малоросами поставали перші питання і сумніви: «хто я, якого роду і народу?». І цей процес був дуже складним, бо в той самий час ворожа «комуністична ячейка» тихо снувала сіті своєї, промосковської, пропаганди серед українців, «закриваючись братньою любов'ю» (Франко-Ключко 1959а: № 25, с. 3). Позбуваючись власних ілюзій, покоління Анни Франко-Ключко болюче висновувало:

Ми всі ще думали наївно, вірили, що німці чи другі народи допоможуть нам у боротьбі проти большевицької Москви. З часом ми побачили, що тільки віра у власні сили і внутрішнє бажання цілого народу зможуть освободити Україну від грабіжників і насильників (Франко-Ключко 1959а: № 26, с. 3).

Частина «*III. З Ужгороду до Відня*» найбільша за обсягом і має кілька підрозділів:

- «Чехословацька республіка»
- «Карпатська Україна»
- «Село Довге і його околиця»
- «Переслідування»
- «Д-р Ключко і його лікарська практика в Довгім та окрузі»
- «Зміни в селі».

Паралельно з публікацією своїх розлогих спогадів «Одіссея мого життя» у газеті «Гомін України» Анна Франко-Ключко також опублікувала у травневому і червневому номерах журналу «Наше життя» ще один подорожній нарис під назвою «*На порозі нового життя*» (Франко-Ключко 1959b), який у багатьох текстових фрагментах збігається з початком третьої частини «*III. З Ужгороду до Відня*».

У третій частині споминів авторка докладно описує суспільно-політичну ситуацію у Закарпатті, зміну влади та становище українського населення у складних історичних процесах періоду міжвоєнтя. Анна Франко-Ключко мешкала зі своєю родиною на Закарпатті майже двадцять років. Можна з повним правом сказати, що Закарпаття стало для неї другим домом, який полюбила всім серцем. Разом зі своїм чоловіком працювала на добро і розвиток цього краю. За спогадами Анни можна легко спостерегти оту еволюцію, яка відбулася у Закарпатті від часу приїзду подружжя Ключків на початку 20-х років (жахлива епідеміологічна ситуація, зростання інфекційних і вірусних захворювань серед населення, проугорські та москвофільські політичні симпатії русинів, національна неосвідомленість і неусвідомленість більшості громадян) до запаху «волі», зародження національно-патріотичних рухів і постановня Карпатської України наприкінці 1930-х. Через людські взаємини, симпатії, задрість, підлість, які часто керували вчинками сусідів чи колег, виразніше виопуклюються ті політичні та національні протистояння, які врешті призвели до ув'язнення Анни і Петра Ключків у 1939-му.

Попри те, що мемуари «Одіссея мого життя» Анни Франко-Ключко легко вписати у ширший контекст її творчості, вони все ж є завершеним текстом. У індивідуальному екзистенційному вимірі вони описують дуже важливий період життя Анни як жінки – це період повноцінного щасливого й успішного шлюбу, прожитого у любові і злагоді з чоловіком Петром Ключком (невипадково ці спомини авторка присвятила своєму чоловікові). Це історія створення сім'ї і творення нового, властиво вже свого (а не батьківського) дому. Іншими словами – це історія жіночого щастя.

Свою мемуарну оповідь Анна доводить до початку Другої світової війни, до того моменту, коли вона знову (як і влітку 1914-го) змушена покинути власний дім (цього разу в селі Довгому на Закарпатті) і їхати у невідоме майбутнє. Моторошне дежавю, через яке проходило не раз у своєму житті покоління Анни Франко-Ключко – покоління, страшним клеймом на долі якого випало усвідомлення того, що воно не зуміло вберегти державність рідної України, а відтак змушене було жити із тягарем поразки національно-визвольних змагань і щоразу задихатися від браку

свободи на своїй землі, щоразу втікати з дому, щоб вижити, а далі знову і знову прагнути туди повернутися. Мабуть, не випадково авторка називає свої спомини «одіссеєю». Саме так метафорично вона означає не лише перипетії своєї життєвої мандрівки, а й повернення додому. Бо ж «Одіссея» – це довгий шлях додому, до родини, до Батьківщини, усупереч перешкодам, блуканням і випробуванням. У цьому сенсі концепт «одіссея» можна перенести на всю життєтворчість Анни Франко-Ключко (див. Тихолоз 2012), яка знаменується неодноразовою втратою дому у вирі двох світових воєн і страшних катаклізмів ХХ ст.

Розмірене, тихе і спокійне життя у Канаді у другій половині ХХ ст. контрастувало з попереднім життєвим досвідом Анни. Мандри у цей період її життя були пов'язані з приємними моментами відвідин різних міст Америки і Канади як почесної гості, як доньки відомого класика у часі святкувань ювілеїв, річниць чи інших важливих дат у культурному календарі української еміграції. Так у творчості Анни Франко-Ключко з'являються подорожні та репортажні нариси «*Поїздка до Віннепу*» (Франко-Ключко 1956b), «*Там, де плекають українські традиції*» (Франко-Ключко 1956c), «*Це було в Чикаго*» (Франко-Ключко 1957e). Ці тексти фіксують живі враження від подорожей до Віннепу (Канада), Рочестера та Чикаго (США) у ході ювілейних святкувань 1956 року, приурочених до століття з Дня народження Івана Франка. З них довідуємося про людей, які організовували культурне життя українців на еміграції, про тих, хто безпосередньо брав участь у виступах, співав чи декламував поезії, про самі програми святочних академій та атмосферу, яка панувала на них. Водночас у цих нарисах виразно присутні споглядально-подорожні рефлексії Анни Франко-Ключко як мандрівниці. І хоч це подорожі, що тривали яких кілька днів, усе ж вони прегарно передають ситуацію релаксу. Відчутно, як благодатно впливають на авторку такі короткі виїзди з Торонто в інші міста, які дозволяли «вирватися з чотирьох стін» власного помешкання, «відірватися від буденщини», відчути «ритмічний стукіт коліс залізниці під собою» (Франко-Ключко 1956b: с. 5) та спостерігати за чудовими осінніми чи зимовими краєвидами Канади і Америки з вікна поїзда або автівки. Природні ландшафти, які змінюють один одного у вікні поїзда і які авторка

змальовує з правдивим письменницьким чуттям, заспокійливо діють на Анну і часто викликають у свідомості спогади про давноминуле. Зокрема, у нарисі *«Це було в Чикаго»* потужний сніговій на автостраді повз залізницю по дорозі до Торонто нагадує доньці Івана Франка засніжену дорогу неподалік одного із сіл коло Стрия, по якій вона їхала у широких сільських санях разом із батьками і братами на Різдво до татового приятеля. Теплий спогад з дитинства, коли мала дівчинка морозної зими мала змогу сидіти спереду з татом і господарем, тримати віжки в руках, управляти кіньми, так що врешті сани перевернулись у глибокий сніг, вносить ностальгійну нотку в цей текст і пунктирно накреслює шлях додому.

Емоціями і враженнями від омріяної поїздки до України 1967 року фонтанує подорожній нарис *«Тепло рідного краю»* (Франко-Ключко 1967). Плавання на круїзних лайнерах «Олександр Пушкін» та «Іван Франко», відвідини Києва, Херсона, Харкова, Полтави, Одеси, міст і сіл Гуцульщини і Закарпаття, рідного Львова і Нагуєвичів – усе це здійснення «заповітної мрії» побувати вдома, на Батьківщині. Враження від мандрів поглиблювали зустрічі авторки з друзями молодості, приятелями, сусідами, знайомство з новими людьми, обійми та щирі розмови з рідним братом Тарасом і його сім'єю, з братовою Ольгою Франко, її доньками і онуками. Емоційна складова цього нарису на поверхні. Усе, про що пише авторка, подано у світлі радості й позитиву. «Мої враження йшли не тільки від усвідомлення баченого, а й від безпосереднього емоційного його сприймання», – зізнавалася і сама Анна (Франко-Ключко 2010: с. 345). Відтак закономірно, що всі негативи радянського суспільного життя у цьому тексті ніяк не промальовані і не згадані. Нарис закінчується вдячною згадкою про прощальну зустріч авторки у спілці письменників УРСР у Києві, у друкованому органі якої, у газеті «Літературна Україна», у серпні 1967 року і вийшов нарис *«Тепло рідного краю»*. Можливо, цей текст узагалі був написаний на прохання Спілки письменників УРСР (однаке це лише моє припущення).

Хоч би як там було, але ідилічно-піднесений тон цього подорожнього нарису аж ніяк не сподобався еміграційним критикам, які одразу поспішили звинуватили Анну Франко-Ключко в апологетичному ставленні до радянської системи, яке «не

приносить чести дочці великого письменника» (Компормітуюча... 1967; див. також: Ганна Франко... 1967). Зокрема, неґацію викликали такі пасажі авторки:

«Плавання теплоходом “Олександр Пушкін” – немов казка»;

«Оглянула музей українського народного мистецтва в особняку скульптора Івана Гончара. Він же різьбив скульптуру молодого Шевченка, і його робота послужила зразком для пам’ятника у Вашингтоні»;

«Я побачила [йдеться про Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. – *Н. Т.*], що рукописи і книги мого Батька – в ідеальному стані, про який він не міг і мріяти. Вони дбайливо опрацьовані й картографовані. Кипить праця над 50-томником І. Франка»;

«Вже перші мої враження справді приємні – не лише від відчуття чогось близького, рідного, але й від усвідомлення, що в Україні шанують і Великого Кобзаря, і Великого Каменяра, що їхні твори видаються, науково опрацьовуються» (Франко-Ключко 2010: с. 340, 342, 243);

«...радує мене те, що Україна з’єднана в одну Радянську Республіку, і цілий український народ на власній землі є хазяїн домовитий» (Компормітуюча... 1967) і подібні.

Не всі з цих тверджень заслуговують аж такого критичного засудження. Цілком закономірно, що над текстом нарису, що з’явився у провідній газеті Спілки письменників УРСР, могли ретельно попрацювати і радянські редактори (звична практика для всіх видань в СРСР; згадаймо хоча б історію виходу споминів Анни Франко під назвою «Останній поцілунок» в УРСР 1956 року) і «причесати» текст до відповідних канонів. Звісно, напевне сказати важко. Одначе абсолютно очевидно також те, що Анна Франко-Ключко не мала жодних романтичних ілюзій щодо радянської дійсності та її тоталітарного ества. Свій нарис вона писала з вдячності за гарну гостину і з бажанням зберегти у пам’яті теплі враження від поїздки додому. А гостили і зустрічали доньку Франка скрізь, куди вона приходила, і справді, дуже сердечно, часом, як сама вона відзначала, аж «надміру урочисто» (Франко-Ключко 2010: с. 343). Така «надмірна урочистість» вочевидь також була однією з ознак радянської дійсності, що бажала видаватися кращою, ніж була насправді, особливо в очах таких закордонних туристок, як

Анна Франко. Врешті-решт в останньому абзаці нарису «Тепло рідного краю» дуже промовисте речення, підтекст якого, певно, не відчитали цензори: «Я бачила, проїздячи Україну, багато, але не все, що бажалось бачити» (Франко-Ключко 2010: с. 358). Приватне листування Анни Франко-Ключко та її допомога українським дисидентам у 60–70-х яскраво засвідчують те, що вона добре розуміла складність тогочасного геополітичного становища України (див.: Білокінь 1996).

Високий рівень родової ідентичності та духовної прив'язаності до Батьківщини визначив особливості стилю Анни Франко-Ключко. Чи не всі її тексти пронизані елегійним ностальгійним настроєм, тугою за родинним гніздом, за батьками, яких уже нема серед живих, спогадами про дитинство. Навіть тоді, коли Анна закликала українських жінок у діаспорі передплачувати жіночий журнал (*«Згадка про минуле й потреба сучасності»* (Франко-Ключко 1960a)) чи писала про свої поїздки до Вінніпега, Рочестера, Чікаго, вона порівнювала краєвиди Канади чи США з милою серцю Україною, свідомо чи несвідомо поверталася думками на Батьківщину і на батьківщину, додому, до дитячих років, до часу свого щасливого подружнього життя, коли вся сім'я була разом, разом колядувала на Різдво чи пекла паски на Великдень.

Свята у родинному домі – завжди незабутні. Це ті приємні миттєвості життя, що дарують відчуття сімейної гармонії, індивідуальної захищеності, взаємної опіки, врешті – екзистенційної повноти буття. У цьому ключі особливо цікаві емоційно настроєві мемуарні нариси *«Найкращий Великдень»* (Франко-Ключко 1962) та *«Великдень у Карпатській Україні»* (Франко-Ключко 1957a). Обидві історії дуже святкові, позначені духом і смаком великоднього настрою, запахом весни і душевного піднесення.

У нарисі *«Найкращий Великдень»* авторка поверталася думками до радісного Великодня 1915 року, який вона провела з родиною своєї матері у сім'ї тітки Олександри Ігнатович. Атмосфера того київського Великодня, щедрого на родинне тепло, смачні страви, духмяні баби, ароматні закуски та «багатого на розмови, жарти й дискусії» (Франко-Ключко 1962), назавжди залишився теплим спомином молодості для Франкової доньки.

Ностальгійно згадувала Анна Франко-Ключко, мешкаючи

у далекій Канаді, і щасливі Великодні свята у Закарпатській Україні, у селі Довге. У нарисі «Великдень у Карпатській Україні» вона зазначала:

Минули роки, були Великодні Свята з паскою і без неї, та не забути цього Великодня в Карпатській Україні – того, ярким сонцем облитого простору, повітря, повного сонячного мерехтіння, пронизаного різким свіжим вітром з гір, тих діток-ляльок з таракхавками в руках і скигління диких гусей, що нічною порою летять на північ, – все це заховане в таємних скарбницях душі (Франко-Ключко 2010: с. 315).

У цьому нарисі авторка майстерно передала атмосферу приготування до Великодніх свят, самого святкування, щедро ділилася своїми спостереженнями за народними звичаями та обрядами, етнографічними деталями одягу, малювала краєвиди любого їй Закарпаття. У Довгому, як і по всій Україні, до Великодня готувалися завчасно і *ретельно*. Беручкі господині білили хати, готували святковий одяг, дівчата закінчували вишивати сорочки (бо ж кожна дівчина мусила мати на Великдень нову сорочку!), а в останній тиждень – писали писанки, прикрашали оселі глиняними тарілками, пекли паски пишні і великі, як колесо, прикрашені рожами і плетеними косами з тіста...

У святково-радісному настрої готувалася до свят і Анна Ключко. Допомогала їй у великодніх клопотах домашня помічниця Марійка: розвішували чисті фіранки на вікна, застеляли вишитими накидками й серветками полички і столики, а на великодній стіл, накритий білою мережаною скатертиною, розставляли чеські кришталеві келихи та старовинне родинне столове срібло. На столі красувалася також і ваза з ранніми весняними квітами, підсніжниками, пролісками та галузками вербових базьок. Усе так, як учила колись її мати Ольга з Хоружинських...

З комори доноситься приємний запах печива і м'ясив. Накладаю в кошик вистелений серветкою паску, а побіч неї все те, що туди класти належить, – згадувала Анна Франко-Ключко. – Марія не забуває воскову свічку і сквапно виходить з хати – вже дзвонять до Утрени. <...> А коло церкви немов у квітнику. <...> Горять свічки на вівтарях, горять і в руках вірних, що з увагою на

обличчях, з власними думами в нутрі слухають слів священника. Запах кадила розноситься по церкві, він здіймається сивим димком все вгору і вгору, несеться спів жінок і чоловіків голосним монотонним акордом, а як дійшло до «Христос Воскрес», поволі виходимо з церкви, щоб бути присутніми при найбільш мальовничій картині – свяченні пасок.

<...> На муріжку з боку хлопці й дівчата виводять гагілок, виспівуючи тонкими голосочками, — хлопці стріляють зо старинних моздрів, а дівчата бігає кругом, тарахкає на своїх тарахкавках, аж в ушах лящить (Франко-Ключко 2010: с. 308–311).

Світлими і щасливими були ті Великодні у Довгому для Франкової доньки. Старосвітський дух давнини поєднувався з приємним товариством близьких по духу приятелів та вірою у те, що «ще рік-два – й комунізм пропаде й ми повернемося в Україну» (Франко-Ключко 2010: с. 313).

Нариси «Найкращий Великдень», «Великдень у Карпатській Україні», «*Українська писанка*» (Франко-Ключко 1961), що були опубліковані у великодніх номерах жіночих журналів «Наше життя» (Нью-Йорк) і «Жіночий світ» (Торонто), мали на меті нагадати українцям на еміграції про традиції національних святкувань, про дух українського Великодня, про потребу зберігати своє коріння. Бо ж загроза асимілюватися, втратити своє національне єство для емігрантів з України були (і залишаються сьогодні, у часі війни з росією, коли спостерігаємо великі еміграційні потоки наших громадян у країни Європи і Америки) одними із важливих проблем буття на чужині.

Про розмивання національного і про асиміляційний вплив чужорідного суспільства, у якому опинилися українці й українки у той час, пише Анна Франко-Ключко у нарисі «*Відхилена маска*» (Франко-Ключко 1957b). Авторка кількома штрихами змалювала історію своєї пацієнтки, місіс Логан, жінки з англійським прізвищем, котра насправді виявилася українкою, чоловік якої (теж українець!) свідомо змінив своє прізвище «Підгайний» на «більш вигідне, щоб дістати працю, щоб дітям улегшити в школах» (Франко-Ключко 2010: с. 318). Наслідком такого вчинку батька стало те, що діти місіс Логан «говорять доброю англійською мовою», не виявлючи у своїй поведінці «ні сліду українського» (Франко-

Ключко 2010: с. 317). Анна Франко-Ключко з бодем констатувала, що «сотні членів нашої нації поволі відпадають і губляться в інтернаціональнм морі Канади», «наша велика і культурна еміграція роздроблюється, підупадає, зникає і вже в другім поколінні постають з них канадійці, чужі і навіть ворожі для свого народу і для високих національних ідей» (Франко-Ключко 2010: с. 319).

Бажаючи привернути увагу емігрантів до української культури у різних її проявах, Анна Франко-Ключко написала цілу низку культурологічних нарисів та есеїв, у яких легко і доступно розповідала про потребу україномовної лектури на чужині й закликала українське жіноцтво передплачувати журнали рідною мовою («Згадка про минуле й потреба сучасности»), молитися у своїй церкві («Мадонна» (Франко-Ключко 1958)), розповідала про українські тенденції у моді («Шляхом віків» (Франко-Ключко 1960с)), особливості національного одягу та вишивки («Українські нотки» (Франко-Ключко 1960b)), традиції української кухні («Іменинний пиріг», «Городинна новинка», «Наше харчування», «Медове печиво» (Тихолоз 2021)). Усі ці тексти були інспіровані бажанням зберегти Україну в собі і передати любов до українського наступним поколінням.

Адже, як писала Франкова донька, оте національно українське

таке потрібне нам усім, що втратили Батьківщину! Потрібне на те, щоб держати в вічній пам'яті своє рідне, що через широке море та з віддаллю років поволі блідне й затрачується, немов у сірім тумані.

Потрібне воно й тим, що підпадають під вплив чужинецької культури, яка на кожному кроці відсуває наше рідне на підрядне місце.

Потрібне тим, що не знають Батьківщини своїх батьків, а новий край став їм рідний, – а нове оточення вливає в їх душі байдужість, а то й погорду до свого, до того всього, що було найдорожчим скарбом їх батьків і предків, – що було їх життям.

Конче потрібно нашій молоді, нашому жіночому підростаючому поколінню, щоб рідне слово стояло на сторожі їх сердець і душі... (Франко-Ключко 2010: с. 303–304).

Мемуарно-публіцистичні тексти Анни Франко-Ключко писані від імені самої авторки (дуже часто від першої особи) і представлені

жанрами автобіографічних оповідань, нарисів та мемуарів. Саме ці жанри найбільше імпонували Анні, давали змогу оперативно і відкрито реагувати на пережиті події, розповідати про власний досвід, дійсні факти і реальних людей, найкраще передавати особисті спостереження та власний внутрішній світ. Водночас усі вони позначені високою мірою емоційності та образності. Усі їх можна вважати документами творчої і життєвої історії авторки, властиво – кваліфікувати як его-літературу (за Жаком Прессером). Тим паче у своїй сукупності художні і публіцистичні тексти Анни Франко-Ключко складають розлогу історію життя самої авторки: один текст переростає в інший, витворюючи нерідко суцільну лінію життя Франкової доньки, такий собі тревелог, непросту «одіссею», тривалістю у ціле її життя з фантазіями, нереалізованими мріями і реальними подіями. Джерелом для написання цієї «одіссеї» слугують чи то спогади про роки, прожиті в Україні, чи то вже події з емігрантського життя авторки, які у цілості репрезентують велику драму покоління, тяжким карбом для якого стала поразка національно-визвольних змагань початку ХХ ст.

У психоаналітичному вимірі літературна творчість була для Анни Франко-Ключко спробою вийти поза межі можливого: спосіб повернутися додому (уявно у мріях, спогадах і фантазіях), коли насправді повернутися туди не могла, коли корабель її життя плыв у протилежну від рідного дому сторону, а душа рвалася додому. Так уся творчість Анни Франко-Ключко стала великим тревелогом, мандрами, «одіссеєю» (не) повернення додому і спробою зберегти Україну в собі. Ця форма творчого буття стала секретом її життєвої довговічності і водночас яскраво відображала трагедію покоління Франкових дітей, життя якого минало на еміграції. Для людей з материкової України виїзд до Америки і Канади до Першої світової війни (у часи Франка і Стефаніка) найперше сприймався як новий життєвий шанс, шанс на збагачення й поліпшення свого матеріального становища. Доля ж Анни Ключко, яка емігрувала до Канади через катаклізми кривавого ХХ ст., показує ціну тієї довговічності, коли ніщо не радує у щасливому еміграційному сьогоденні.

- Білокінь, С. (1996). Листи Анни Франко-Ключко до Святослава Гординського. *Сучасність*, № 12, с. 116–126.
- Ганна Франко-Ключко про свої враження з подорожі в УССР (1967). *Література і Мистецтво (додаток до газ. «Гомін України»)*, № 9, 16.X, с. 4.
- Гирич, І. і Тихолоз, Н. (2022). «Носіться даліше з своїм Грушевським...»: листи Анни Ключко до Володимира Дорошенка з архіву УВАН у США. *Українська біографістика*, вип. 23, с. 197–266.
- Компромітуюча заява Анни Франко-Ключко (1967). *Гомін України*, № 32–33, 19.VIII, с. 5.
- Тихолоз, Н. (2011). «Та вернімося до школи: там сонце, молодість, життя...» (Спомини зі шкільних літ Анни Франко) *Вісник Львівського університету. Серія філологічна: Франкознавство*, вип. 55, с. 304–337.
- Тихолоз, Н. (2012). Одісея Анни Франко-Ключко. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*, вип. 13, с. 60–88.
- Тихолоз, Н. (2017). Київський Великдень Анни Франко. *Франко:Наживо*, 15 квітня. URL: <https://frankolive.wordpress.com/2017/04/15/київський-великдень-анни-франко/> (дата звернення: 15.06.2023).
- Тихолоз, Н. (2021). З куховарського зшитка Анни Франко-Ключко. *Seeds and Roots. Ukrainian Culinary Heritage Project*, 8 серпня. URL: <https://seedsandroots.net/z-kuhovarskogo-zshytka-anny-franko-klyuchko/?fbclid=IwAR3AuWiB0UkytSbMM2HjfEMoFPwPZCJAqzbMIIH VbcbDMidg-INqjc98tbs> (дата звернення: 12.05.2023).
- Тихолоз, Н. (2022). Петро Ключко: штрихи до життєпису військового лікаря. *Франко:Наживо*, 12 липня. URL: <https://frankolive.wordpress.com/2022/07/12/петро-ключко-штрихи-до-життєпису-війс/> (дата звернення: 15.06.2023).
- Франко, Т. (2015). *Вибране*. У 2 т. Упоряд. Є. Баран і Н. Тихолоз. Івано-Франківськ : Видавець Сеньків М. Я., т. 1, 964 с.; т. 2, 760 с.
- Франко-Ключко, А. (1956a). *Іван Франко і його родина. Спомини*. Торонто : Ліга визволення України, 132 с.
- Франко-Ключко, А. (1956b). Поїздка до Вінніпегу. *Жіночий світ*, № 9, с. 5–6.
- Франко-Ключко, А. (1956c). Там, де плекають українські традиції. *Свобода*, № 221, 16.XI, с. 2.
- Франко-Ключко, А. (1957a). Великдень у Карпатській Україні. *Жіночий світ*, № 4, с. 7–9.
- Франко-Ключко, А. (1957b). Відхилена маска. *Жіночий світ*, № 1, с. 6–7.
- Франко-Ключко, А. (1957c). Листи до товаришки. *Свобода*, № 186–196, 27.IX. – 11.X.
- Франко-Ключко, А. (1957d). Це була моя вчителька. Пам'яті Константини Малицької. *Наше життя*, № 3, с. 5–6.
- Франко-Ключко, А. (1957e). Це було в Чикаго. *Овид*, № 2/3 (79/80), с. 9–11.

- Франко-Ключко, А. (1958). Мадонна. *Жіночий світ*, № 5, с. 7–8.
- Франко-Ключко, А. (1959а). Одіссея мого життя. *Гомін України*, № 13–18, 21–31, 33–44, 46–50, 21.ІІІ.–5.ХІІ.
- Франко-Ключко, Г. (1959b). На порозі нового життя. *Наше життя*, № 5, с. 5–6; № 6, с. 7–8.
- Франко-Ключко, А. (1960а). Згадка про минуле й потреба сучасності. *Жіночий світ*, № 1, с. 13–14.
- Франко-Ключко, Г. (1960b). Українські нотки. *Наше життя*, № 10, с. 9–10.
- Франко-Ключко, Г. (1960с). Шляхом віків. *Наше життя*, № 8, с. 8.
- Франко-Ключко, А. (1961). Українська писанка. *Жіночий світ*, № 4, с. 4.
- Франко-Ключко, Г. (1962). Найкращий Великдень. *Наше життя*, № 4, с. 7.
- Франко-Ключко, А. (1967). Тепло рідного краю. *Літературна Україна*. 1, 7.VІІІ.
- Франко-Ключко, А. (2010). *Для Тебе, Тату*. Упоряд., автор вступ. статті й коментарів М. Шалата. Київ : Ярославів вал, 560 с.

**BETWEEN FACT AND EGO-LITERATURE: MEMOIR
AND PUBLICISTIC “ODYSSEA” BY ANNA FRANKO-KLYUCHKO
(GENRE-THEMATIC POLYPHONY)**

Nataliia Tykholoz

orcid.org/0000-0002-3968-9162

nataliya.tykholoz@lnu.edu.ua

*Department of Ukrainian Literature named after Acad. M. Wozniak
Ivan Franko Lviv National University
University Street 1, 79000, Lviv, Ukraine*

Abstract. Article is devoted to the memoir and artistic and journalistic work of Anna Franko-Klyuchko (1892–1988), the youngest daughter of Ivan Franko. The purpose of the study is to reveal the creative individuality of the author as a representative of the literary dynasty of the Franks. The investigation is based on historical and documentary research using analytical, synthetic, biographical, bibliographic, cultural-historical, and genealogical methods. The novelty of the research consists in understanding and introducing into scientific circulation a number of memoirs and journalistic texts of Anna Franko-Klyuchko, which were scattered in diasporic periodicals and for a long time were out of the attention of researchers. On the basis of the analysis of these texts, conclusions are made about the peculiarities of the creative style of Anna Franko-Klyuchko, which is characterized by a high degree of autobiography, emotionality and imagery, and the dominance of the genres of essays and memoirs. The texts of Anna Franko-Klyuchko can be considered documents of the author's creative and life history (characteristically ego-literature). As a whole, the memoir and journalistic texts of Anna Franko-Klyuchko make up a long story of the life of the author herself: one

text grows into another, creating a travelogue lasting a lifetime with unrealized dreams and real events. The source for Anna Franko-Klyuchko's texts was either her memories of the years she lived in Ukraine, or events from the author's emigrant life, which as a whole represented the great drama of the generation that suffered defeat in the national liberation contests of the beginning of the 20th century. In the psychoanalytical dimension, literary creativity was for Frank's daughter an attempt to go beyond the limits of the possible: a way to return home (imaginatively in dreams, memories and fantasies), when in reality she could not return there, when the ship of her life was sailing in the opposite direction from her native home, and her soul was torn home. This form of creative existence became the secret of the author's longevity and at the same time vividly reflected the tragedy of the generation of Franko's children, whose lives were spent in emigration.

Keywords: the Frankish literary dynasty; Anna Franko-Klyuchko; journalism; memoirs; ego-literature; ego-texts; autobiography.

References

- Bilokin, S. (1996). Lysty Anny Franko-Kliuchko do Sviatoslava Hordyns'koho [Anna Franko-Klyuchko's letters to Svyatoslav Gordynskyi]. *Suchasnist'*, no. 12, pp. 116–126. (in Ukrainian).
- Hanna Franko-Kliuchko pro svoï vrazhennia z podorozhi v USSR [Anna Franko-Klyuchko about her impressions of her trip to the Ukrainian SSR] (1967). *Literatura i Mystetstvo (dodatok do haz. "Homin Ukraïny")*, no. 9, 16.X. p. 4. (in Ukrainian).
- Hyrych, I. and Tykholoz, N. (2022). "Nosit'sia dal'she z svoïm Hrushevs'kym...": lysty Anny Kliuchko do Volodymyra Doroshenka z arkhivu UVAN u SShA ["Carry further with your Hrushevsky...": Anna Klyuchko's letters to Volodymyr Doroshenko from the UVAN archive in the USA]. *Ukraïns'ka bihrafistyka*, no. 23, pp. 197–266. (in Ukrainian).
- Kompromituiucha zaiava Anny Franko-Kliuchko [A statement that compromises Anna Franko-Klyuchko] (1967). *Homin Ukraïny*, no. 32–33, 19.VIII, p. 5. (in Ukrainian).
- Tykholoz, N. (2011). "Ta vernimosia do shkoly: tam sontse, molodist', zhyttia..." (Spomy ny zi shkil'nykh lit Anny Franko) ["Let us return to school: there sun, youth, life..."] (Memories of school years of Anna Franko). *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Serii filolohichna: Frankoznavstvo*, no. 55, pp. 304–337. (in Ukrainian).
- Tykholoz, N. (2012). Odisseia Anny Franko-Kliuchko [Odyssey of Anna Franko-Klyuchko]. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakul'tetu L'vivs'koho universytetu*, no. 13, pp. 60–88. (in Ukrainian).
- Tykholoz, N. (2017). Kyïvs'kyi Velykden' Anny Franko [Anna Franko's Kyiv Easter]. *Franko:Nazhyvo*, 15 April. URL:

- <https://frankolive.wordpress.com/2017/04/15/київський-великдень-анни-франко/> (accessed: 15.06.2023). (in Ukrainian).
- Tykholog, N. (2021). Z kukhovars'koho zshytka Anny Franko-Kliuchko [From Anna Franko-Klyuchko's cookbook]. *Seeds and Roots. Ukrainian Culinary Heritage Project*, 8 August. URL: <https://seedsandroots.net/z-kuhovarskogo-zshytka-anny-franko-klyuchko/?fbclid=IwAR3AuWiB0UkytSbMM2HjfEMoFPwPZCJAqzbMIHVbcbDMidg-INqjc98tbs> (accessed: 12.05.2023). (in Ukrainian).
- Tykholog, N. (2022). Petro Kliuchko: shtrykhy do zhyttiepysu viis'kovoho likaria [Petro Klyuchko: touches to the biography of a military doctor]. *Franko:Nazhyvo*, 12 July. URL: <https://frankolive.wordpress.com/2022/07/12/петро-ключко-штрихи-до-життєпису-війс/> (accessed: 15.06.2023). (in Ukrainian).
- Franko, T. (2015). *Vybrane* [Selected]. In 2 vols. Comp. Ye. Baran and N. Tykholog. Ivano-Frankivsk : Vydavets' Senkiv M. Ya., vol. 1, 964 p.; vol. 2, 760 p. (in Ukrainian).
- Franko-Kliuchko, A. (1956a). *Ivan Franko i ioho rodyna. Spomyny* [Ivan Franko and his family. Memories]. Toronto : Liha vyzvolennia Ukraïny, 132 p. (in Ukrainian).
- Franko-Klyuchko, A. (1956b). Poïzdka do Vinnipehu [Trip to Winnipeg]. *Zhinochyi svit*, no. 9, pp. 5–6. (in Ukrainian).
- Franko-Klyuchko, A. (1956c). Tam, de plekaiut' ukraïns'ki tradytsii [Here Ukrainian traditions are nurtured]. *Svoboda*, no. 221, 16.XI, p. 2. (in Ukrainian).
- Franko-Klyuchko, A. (1957a). Velykden' u Karpats'kii Ukraïni [Easter in Carpathian Ukraine]. *Zhinochyi svit*, no. 4, pp. 7–9. (in Ukrainian).
- Franko-Klyuchko, A. (1957b). Vidkhylena maska [Rejected mask]. *Zhinochyi svit*, no. 1, pp. 6–7. (in Ukrainian).
- Franko-Klyuchko, A. (1957c). Lysty do tovaryshky [Letters to a friend]. *Svoboda*, no. 186–196, 27.IX. – 11.X. (in Ukrainian).
- Franko-Klyuchko, A. (1957d). Tse bula moia vchytel'ka. Pamiati Konstantyny Malytskoï [It was my teacher. In memory of Konstantina Malytska]. *Nashe zhyttia*, no. 3, pp. 5–6. (in Ukrainian).
- Franko-Klyuchko, A. (1957e). Tse bulo v Chikago [It was in Chicago]. *Ovyd*, no. 2/3 (79/80), pp. 9–11. (in Ukrainian).
- Franko-Klyuchko, A. (1958). Madonna [Madonna]. *Zhinochyi svit*, no. 5, pp. 7–8. (in Ukrainian).
- Franko-Klyuchko, A. (1959a). Odisseia moho zhyttia [Odyssey of my life]. *Homin Ukrainy*, no. 13–18, 21–31, 33–44, 46–50, 21.III.–5.XII. (in Ukrainian).
- Franko-Klyuchko, H. (1959b). Na porozi novoho zhyttia [On the threshold of a new life]. *Nashe zhyttia*, no. 5, pp. 5–6; no. 6, pp. 7–8. (in Ukrainian).

- Franko-Klyuchko, A. (1960a). Zhadka pro mynule i potreba suchasnosti [Remembrance of the past and the need for modernity]. *Zhinochyi svit*, no. 1, pp. 13–14. (in Ukrainian).
- Franko-Klyuchko, H. (1960b). Ukraïns'ki notky [Ukrainian notes]. *Nashe zhyttia*, no. 10, pp. 9–10. (in Ukrainian).
- Franko-Klyuchko, H. (1960c). Shliakhom vikiv [Through the ages]. *Nashe zhyttia*, no. 8, p. 8. (in Ukrainian).
- Franko-Klyuchko, A. (1961). Ukraïns'ka pysanka [Ukrainian Easter egg]. *Zhinochyi svit*, no. 4, p. 4. (in Ukrainian).
- Franko-Klyuchko, H. (1962). Naikrashchyi Velykden' [The best Easter ever]. *Nashe zhyttia*, no. 4, p. 7. (in Ukrainian).
- Franko-Klyuchko, A. (1967). Teplo ridnoho kraiu [The warmth of the native land]. *Literaturna Ukraïna*, 1, 7.VIII. (in Ukrainian).
- Franko-Klyuchko, A. (2010). *Dlia Tebe, Tatu* [For you, Dad]. Comp. M. Shalata. Kyiv : Yaroslaviv val, 560 p. (in Ukrainian).

Suggested citation

Tykholog, N. (2023). Mizh pravdoi u faktu i ego-literaturoiu: memuarno-publitsystychna “odisseia” Anny Franko-Klyuchko (zhanrovo-tematychna polifoniia) [Between Fact and Ego-Literature: Memoir and Publicistic “Odyssey” by Anna Franko-Klyuchko (Genre-Thematic Polyphony)]. *Pitannâ literaturoznavstva*, no. 108, pp. 164–187. (in Ukrainian).
<http://doi.org/10.31861/pytlit2023.108.164>

Стаття надійшла до редакції 20.10.2023 р.
Стаття прийнята до друку 22.11.2023 р.